

מכון מניטו

כי מציון – פרשת בהר

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג', ידידיה ונגרובר ואיתי קולין (ה"ע – הערת

סיני וארץ ישראל

**אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְהַתְּ לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים (ויקרא
כה, לח).**

הגמרא במסכת כתובות מביאה ברייתא הדנה בפסוק זה:¹

תנו רבנן: לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים² ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: "לְהַתְּ לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים".

[ומקשים]: וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה?! אלא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ – כאילו עובד עבודה זרה. וכן בדור הוא אומר: "כִּי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מֵהַסְּתַמֶּת פְּנֵחַלַת ה' לְאָמֹר לֵךְ עִבְד אֱלֹהִים אֲחֵרִים".³ וכי מי אמר לו לדוד "לֵךְ עִבְד אֱלֹהִים אֲחֵרִים"? אלא לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ – כאילו עובד עבודה זרה.

לפי רוב המפרשים, ברייתא זו אינה מחייבת להלכה. אך רבי ישעיה די טראני⁴ קובע בפירושו על מסכת כתובות, ש"בזמן שישאל על אדמתן" – כלומר, במצב של ריבונות מדינית עברית בארץ ישראל – כך היא ההלכה.

הפסוק עליו מבוססת הברייתא – "אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהַתְּ לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים" – מופיע לקראת סוף הפרשה, אחרי פסוקים רבים הדנים בבעלות על הקרקע בארץ ישראל, בעלות שאינה ניתנת להעברה לצמיתות: "וְהָאֶרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאֶרֶץ" (ויקרא כה, כג).

הפסוק הפותח את הפרשה מציינ שכל המצוות האלה ניתנו למשה בהר סיני: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי" (שם, א), ומכאן שאלתו של רש"י (שם): "מה עניין שמיטה אצל הר סיני? והלא כל המצוות נאמרו

מסיני!". תשובתו היא שמצוות ארץ ישראל, המפורטות בפרטי פרטים בפרשה, משמשות דגם לכלל המצוות: "מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני".⁵

מה עניין שמיטה אצל הר סיני?

שאלה זו מקבלת משנה תוקף בימינו, לאור העובדה שחלק מעם ישראל המגדיר את עצמו כנאמן לתורה מסיני, סבור שהתורה איננה מחייבת בהכרח לחיות בארץ ישראל. מותר להניח שהברייתא שבמסכת כתובות נקטה בלשון חריפה במיוחד ("כל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה"), על מנת לגנות את התפיסה שלפיה התורה מסיני עומדת בפני עצמה כ'דת' המנותקת עקרונית מ'ציון'. אנו יודעים היטב עד היכן עלולות להגיע 'דתות' אלו, אשר יצאו מעם ישראל והתנתקו מארץ ישראל, הנחשבת אצלן רק בתור 'הארץ הקדושה'.⁶

עם זאת, צריך להדגיש כי גינוי זה כלפי היהודים החיים בחוץ לארץ אינו מתייחס בהכרח לכל יהודי התפוצות. ואכן, הברייתא משתמשת במונח 'לדור' ('כל הדר בחוצה לארץ'), שפירושו להתגורר באופן קבוע, בשונה מהמונח 'לגור', שפירושו להתגורר באופן ארעי.⁷ משום כך, היהודים המודעים לעובדה שהם מצויים בגלות מארץ ישראל, אך נאלצים להישאר שם מפאת כוח עליון – אינם כלולים בקטגוריה של "כאילו עובד עבודה זרה".

הדברים הללו מעלים את שאלת ההגדרה של מושג הגלות: האם יהודי התפוצות בימינו הם בגלות ממדינת ישראל, או שהם עדיין בגלות של 'הבית השני' – שנחשב לפני אלפיים שנים על ידי הרומאים – על אף שהם חיים בתקופה שבה מדינת ישראל קיימת מבלי לשאת בהשלכות שמתחייבות מכך.

שאלה זו מופנית למצפונם ולכנותם האישית של כל אחד מהם. אך עבור חלק מיהודי התפוצות, קביעת הברייתא אמורה להיות נוקבת ומטרידה מאוד, והכוונה לאלה המחפשים ב'דת' תירוץ כדי לא לדור בציון.

⁴ פרשן מקרא ותלמוד מאיטליה (1165–1240). ידוע בכינוי: הרי"ד.

⁵ מקור דברי רש"י בתורת כהנים (ספרא) לפרשת בהר, פרשה א.

⁶ הכוונה לנצרות (ה"ע).

⁷ ראה הגדה של פסח: "וַיִּזְגַּר שָׁם (דברים כו, ה) – מלמד שלא ירד להשתקע, אלא לגור שם".

¹ כתובות קי, ב.

² נוסח אחר: 'נכרים'.

³ שמואל א כו, יט. כוונת הדברים היא שרדיפות שאול ואנשיו אילצו את דוד למצוא מקלט בארץ פלשתים ובארץ מואב. ועיין רש"י שם: "היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ בזמן הבית, כאילו עובד עבודה זרה".

גאולת הארץ

פִּי יְמוֹף אַחִיף וּמְכַר מְאַחֲזָתוֹ וְכֹא גֹאֲלוֹ הֶקְרַב אֲלָיו וְנֹאֵל אֶת מְמַכְרֵי אַחִיו (ויקרא כה, כה).

”פִּי יְמוֹף אַחִיף וּמְכַר – מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני” (רש”י שם).⁸ ואכן, ארץ ישראל שייכת לקב”ה, והוא נותן אותה לישראל ירושת עולם. לכן, ככלל, אסור למסור אותה לאחרים (ובמיוחד לא לאויבי ישראל!).

משום כך, התורה דאגה לאפשרות של פדיון נחלתו של אדם מישראל שנאלץ למכור אותה מחמת עוני, על ידי ‘גואל’, שהוא בן משפחתו הקרוב ביותר ויש לו היכולת והאמצעים לכך, כדי שיוכל לגאול את המוכר מאובדן זה.

העובדה שהתורה משתמשת במילה ‘גאולה’ כדי לציין את שחרור אדמת ארץ ישראל שאבדה באונס, הביאה את המפרשים לראות בפרשה זו, פרשת גאולת הנחלות, רמז לדרכי ה’ בשחרור ארץ ישראל בעת הגאולה בקץ שעבוד הגלויות.

הרב חיים בן עטר,⁹ מגדולי חכמי מרוקו, בן דורו של הבעל שם טוב (שאתו היה לו קשר ‘נשמתי’), הופך בצורה מדהימה את היוצרות של היגיון ההשוואה הזאת.¹⁰ וזו לשונו:

פרשה זו תרמוזו [ל]עניין גדול [ויש בה] הַעֲרָה ליושבי תבל.

”פִּי יְמוֹף אַחִיף”, על דרך אומרו: ”בַּעֲצָלְתִּים יִמָּךְ הַמְקַרְה”¹¹ [כשאדם מתעצל לתקן את התקרה, היא נוטה להתמוטט], ואמרו ז”ל¹² ”עשיתם לאותו שנאמר בו הַמְקַרְה”¹³ בַּמִּים עֲלִיּוֹתָיו”¹⁴ [הקב”ה] – מָךְ” [עני ודל. כלומר: החלשתם, כביכול, את הקב”ה], כי כשהתחתונים מטיין [כשבני האדם סרים] מדרך הטוב, מסתלקים ההשפעות [העליונות] ומתמספן [נעשה מספן] עמוד הקדושה, כי העיקר תלוי בהתחתונים.¹⁵

⁸ תורת כהנים (ספרא) לפרשת בהר, פרשה ג: ”מנין שאין אדם רשאי למכור את שדהו ולהניח אפונדתו וליקח (=לקנות) לו בהמה, וליקח לו כלים, וליקח לו בית, אלא אם כן העני? תלמוד לומר: ”פִּי יְמוֹף... וּמְכַר”, הא אינו מוכר אלא אם כן העני”.

⁹ נולד בשנת ה’תנ”ו (1696) בעיר סלא שבמרוקו. נפטר בירושלים בשנת ה’תק”ג (1743).

¹⁰ הרב חיים בן עטר דורש את הפסוק כרומז לגלות ולגאולה, ולאחריות של בני האדם במצבים האלה. ”אַחִיף” הוא הקב”ה, שנעשה מָךְ ועני, כביכול, ונאלץ למכור את נחלתו – ארץ ישראל, מקום השכינה. ”גֹּאֲלוֹ הֶקְרַב אֲלָיו” הוא עם ישראל, ובמיוחד הצדיקים שבהם, שצריכים לבוא ולגאול את נחלתו, ולהיענות לקריאת ה’ לשוב אל מקום השכינה. אך הם מתעצלים לעשות זאת, ובכך גורמים לסילוק השפע האלוהי.

לפי פרשנות זו, הרב אשכנזי מסביר את המשך העניין בפסוק הבא (שם, כו): ”וְאִישׁ פִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֹּאֵל” – זהו הקב”ה, במצב שבו אף הצדיקים אינם קוראים לעם ישראל לשוב לארצו. גם במצב כזה לא אבדה התקווה, שכן מכל מקום ”וְהִשְׁיִנָּה יְדוֹ” – בכל מקרה תבוא הגאולה, אלא שבמצב כזה תהיה זו גאולה הבאה דרך תלאות וייסורים. וראה בשערי דמעה, חלק א, עמ’ 234. (ה”ע).

כל ההערות שנוספו בסוגריים מרובעים הם הערות עורך.

ואמר ”וּמְכַר מְאַחֲזָתוֹ”, ירצה [מתכוון] על הַמְשָׁפָן, מְשָׁפָן הַעֲדָת, אשר הוא אחוזתו יתברך, שבו הַשְׁרָה שכינתו, ובעוונותינו נמכר הבית ביד האומות, וכמאמרם ז”ל¹⁶ בפירוש פסוק ”מְזֻמּוֹר לְאֶסֶף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתְךָ” וגו’.¹⁷

והודיע הכתוב כי גאולתו היא ביד הצדיק אשר יהיה קרוב לה’, על דרך אומרו ”בְּקֶרְבֵי אֶקְדָּשׁ”,¹⁸ הוא יגאל מְמַכְרֵי אַחִיו, כי האדון ב”ה יקרא לצדיקים ‘אַח’, כביכול, דכתיב ”לְמַעַן אַחֵי יִרְעִי”.¹⁹

והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם, ויאמר להם: ‘הטוב לכם כי תשבו חוץ, גולים מעל שולחן אביכם? ומה יַעֲרַב לכם החיים בעולם זולת הַקְּבָרָה העליונה [הקרבה אל ה’] אשר הייתם סמוכים סביב לשולחן אביכם, הוא אלוהי עולם ב”ה לעד?’, וימאס בעיניו תאוות הנדמים [התאוות הדמיוניות] ויעירם בחשק הרוחני, גם נרגש לבעל נפש כל חי וגם יתעוררו עד אשר יטיבו מעשיהם, ובוה יגאל ה’ ממכרו. ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ, גדולי ישראל, ומהם יבקש ה’ עלבון הבית העלוב.

”עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל”

הטרגדיה הגדולה של דורנו איננה כל כך ”אדוני הארץ” – ההנהגה הפוליטית – משתדלים לנתק את עמנו מארצו, אלא ש”גדולי ישראל” הידועים כרבנים וכרבנים ראשיים עושים זאת בשם תיאולוגיה אנטי ציונית כוזבת.

¹¹ קהלת י, יח.

¹² תענית ז, ב.

¹³ בפסוק בקהלת, ”הַמְקַרְה” פירושו: התקרה. אך חז”ל דורשים את המילה על פי הפסוק בתהלים ”הַמְקַרְה בַּמִּים עֲלִיּוֹתָיו”, שם הַמְקַרְה הוא הקב”ה. שני הפירושים קשורים עניינית כי התקרה רומזת לעולמות העליונים, להשגחה העליונה של הקב”ה (ה”ע).

¹⁴ תהלים קד, ג. מצודת דוד: ”הַמְקַרְה – מעשה תקרת עליותיו במים, והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעלייה”.

¹⁵ הרב אשכנזי היה רגיל לתמצת את הרעיון הכללי הזה, שהעולמות העליונים תלויים בנעשה בעולמות התחתונים, באמצעות הנאמר במסכת אבות (ב, א): ”דע מה למעלה ממך”, על ידי קריאה באופן הבא: ”דע, מה למעלה – ממך!”.

¹⁶ מדרש תהלים עט.

¹⁷ תהלים עט, א.

¹⁸ ויקרא י, ג.

¹⁹ תהלים קכב, ח.